

Workshop

AUTOCENSURA I HISTORIOGRAFIA A L'ESPANYA DELS ÀUSTRIES

Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Departament de Filologia Catalana
Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Lletres, Departament de Filologia Espanyola
26-27 d'octubre de 2015

Organitzat per Cesc Esteve (UB) i el *Seminari de poètica del Renaixement* (spr.uab.cat; UAB).
Amb la col·laboració dels projectes d'investigació FFI2012-37359 del SPR i 2014SGR1021 del SPR
i el grup Mimesi (stel.ub.edu/mimesi; UB); del Deganat de la Facultat de Lletres de la UAB i del
Deganat de la Facultat de Filologia de la UB.

Ponents

Jesús Gascón Pérez (Universidad de Zaragoza)
Richard L. Kagan (Johns Hopkins University)
Alexandra Merle (Université de Caen)
Eulàlia Miralles (Universitat de València)
Fabien Montcher (Saint Louis University)
Antonio Urquizar (UNED)

Relators

Josep Solervicens (Universitat de Barcelona)
María José Vega (Universitat Autònoma de Barcelona)

Adreça de contacte: cesc.esteve@ub.edu

Autocensura i historiografia a l'Espanya dels Àustries

L'autocensura va ser present de forma molt significativa en el desenvolupament de la historiografia hispànica de la primera Edat Moderna. Va tenir una incidència especialment important en l'escriptura i la difusió de la història oficial i, més en concret, de les obres dels cronistes del rei. La decisió de Juan Ginés de Sepúlveda que els seus llibres *De rebus gestis Caroli V* no es publicuessin fins després de la seva mort, perquè "ningú té enveja dels morts", i la reticència del mateix Emperador primer a escriure i després a divulgar en vida les seves *Memòries* són només dos casos primerencs dels molts exemples que il·lustren els efectes de l'autocensura en la producció i circulació de la literatura històrica a principis de la modernitat.

Aquests casos revelen, a més, que l'autocensura podia obeir a interessos personals i professionals i a raons i pressions polítiques, però també a actituds d'una altra índole, a conviccions morals, a criteris sobre l'haver de ser de la disciplina o a les condicions d'accés i gestió de les fonts d'informació. Posen de manifest, igualment, que l'autocensura podia incidir en tots els estadis i agents de la producció i difusió d'obres historiogràfiques: en la concepció mateixa d'allò 'historiable' o memorable, en la selecció de continguts, en la conservació i destrucció de fonts i testimonis, en la interpretació dels fets, en els gèneres i estils d'escriptura, en els mitjans de comunicació de la història. Podia ser objecte d'autocensura el que l'historiador considerava que en cap cas no podia dir; el que podia dir o escriure però no podia conèixer del cert; el que podia saber però preferia no investigar; el que podia comunicar només de certes maneres; el que podia escriure però no difondre o, almenys, no en el moment en què ho escrivia; el que podia deixar manuscrit però no fer arribar a la impremta; el que podia dir en una llengua però no es podia traduir a altres; el que podia divulgar però només en alguns llocs i entre determinats lectors; el que ja havia escrit i difós però en un cert moment preferia silenciar o reescriure.

L'estudi de l'autocensura es pot abordar també parant atenció a les seves relacions amb la censura eclesiàstica i civil i amb altres formes externes i institucionalitzades de control ideològic i disciplinament del discurs històric. Des d'aquesta perspectiva, es pot entendre l'autocensura com una forma d'anticipació o prevenció respecte l'acció sancionadora de la censura; com una forma d'interiorització i adopció (voluntària o forçada) dels principis i criteris que fixen els límits del discurs. També pot resultar útil preguntar-se per les diferències de forma i funció, si n'hi ha, entre les modalitats d'autocensura dels diferents gèneres historiogràfics. És pertinent comparar la incidència de l'autocensura entre obres d'història oficial i privada i de matèria política, religiosa i eclesiàstica i cultural, però també ho pot ser contrastar les memòries amb les cròniques i els annals, els relats sobre el present o el passat recent amb històries sobre temps remots o llunyans, i obres que donen compte dels regnes i territoris d'Europa amb les que s'ocupen de la història de l'imperi o del Nou Món.

Un marc cronològic ampli com el de la Monarquia dels Àustries a Espanya convida a considerar l'evolució de l'autocensura, a identificar tendències i biaixos de llarga durada i a examinar possibles girs i canvis en les seves formes i funcions. Hom pot preguntar-se, per exemple, pel paper de l'autocensura en els nombrosos projectes inacabats o fallits de la cronística reial dels Habsburgs; o indagar els canvis en la valoració i l'ús de l'autocensura arran de la influència de la doctrina de la raó d'estat en la historiografia hispànica de finals del segle XVI.

En suma, l'objectiu d'aquest workshop és sotmetre a discussió aquestes i altres qüestions pertinents relatives a l'autocensura historiogràfica de la primera modernitat i fer-ho a partir de l'examen de casos particulars i de corpora, gèneres o discursos més amplis, amb el propòsit de comprendre millor les raons, les formes i els efectes de l'autocensura a la historiografia de l'Espanya dels Àustries.

Autocensura i historiografia a l'Espanya dels Àustries

Programa

26/10/15. Facultat de Filologia, UB

Edifici Josep Carner, Planta -1. Sala Gabriel Oliver

9.30

Cesc Esteve

Autocensura e historiografia en la España de los Austrias. Presentación

10

Richard L. Kagan

"Sobre todo, nunca te mientas a ti mismo": el dilema de los Cronistas Reales

11. Pausa

11.30

Alexandra Merle

Las Comunidades de Castilla, su tratamiento en la historiografía del reinado de Carlos V y sus repercusiones en la literatura política: ¿un caso de autocensura?

12.30

Jesús Gascón

"Mejor me será que calle".

Formas de autocensura en los escritos aragoneses sobre la rebelión de 1591

13.30. Dinar

15.30

Fabien Montcher

From Political Fidelity to Political Criticism:

Discourses of Self-censorship and Historical Writing in the Hispanic Monarchy

16.30

Eulàlia Miralles

La primera reescriptura de l'obra historiogràfica de Pujades: del Calamicleon manuscrit (1604) a la Corònica impresa (1609)

17.30

Antonio Urquizar

*La arquitectura islámica en la escritura anticuaria española
de los siglos XVI y XVII: identidad nacional y autocensura*

Autocensura i historiografia a l'Espanya dels Àustries

Resums de las ponències

Jesús Gascón Pérez

"Mejor me será que calle".

Formas de autocensura en los escritos aragoneses sobre la rebelión de 1591

Sabido es que el conflicto registrado en Aragón en 1591 generó a lo largo de varias décadas un interesante corpus documental en el que a grandes rasgos pueden distinguirse dos grupos principales de escritos. Por un lado, los que presentan una imagen degradada del reino, considerado rebelde contra Felipe II, que constituyen lo que he dado en llamar visión «antiaragonesa» del episodio. Y por otro, aquellos que, como réplica, hacen apología de la inquebrantable fidelidad aragonesa y ofrecen una visión edulcorada de lo sucedido. Conocemos bien el contenido de ambas interpretaciones y las dificultades que hubieron de afrontar quienes escribieron en favor del reino, sometidos a distintas formas de censura que determinaron la suerte de sus textos. En la presente ocasión se volverá de nuevo sobre la corriente apologética, con el objetivo de analizar el modo en que los propios autores se convirtieron en censores de su trabajo y reflexionar sobre las razones que les llevaron a ejercer la autocensura, así como sobre las consecuencias que dicha práctica tuvo sobre sus escritos.

Richard L. Kagan

"Sobre todo, nunca te mientas a ti mismo": el dilema de los Cronistas Reales

Todos los cronistas oficiales tuvieron que enfrentarse al mensaje incluido en este consejo ofrecido por Polonio a su hijo Laertes en el Acto I: Escena 3 de *Hamlet* de Shakespeare. Unos lo cumplían. Otros no. ¿Qué conocemos de las estratagemas utilizadas por los cronistas para no mentirse y así mantener la semblanza de escribir la verdad? Mi presentación tratará sobre este dilema, con particular atención a los cronistas reales de Castilla a lo largo de la época austriaca.

Alexandra Merle

Las Comunidades de Castilla, su tratamiento en la historiografía del reinado de Carlos V y sus repercusiones en la literatura política: ¿un caso de autocensura?

La relación del movimiento de las Comunidades de Castilla, cuyas causas fueron sin duda múltiples y complejas, en la historiografía del reinado de Carlos V y en particular en los textos redactados en vida del emperador ha sido el objeto de numerosos estudios muy valiosos¹ que han subrayado la desigualdad en el tratamiento de este acontecimiento en las distintas obras y la ambigüedad de algunas de ellas. Centraremos nuestro análisis en el tratamiento de la dimensión política del movimiento -las reivindicaciones de los comuneros acerca de la relación entre rey y reino y las concepciones teóricas que inspiraron dichas reivindicaciones- en algunos de estos textos historiográficos (compuestos en vida del emperador o después de su muerte, publicados o no) con el fin de medir la presencia u ocultación de estos temas y de determinar en qué medida se puede hablar de autocensura. El estudio se extenderá a obras doctrinales que definen el poder real y sus límites –cuyos autores pudieron ser también cronistas del monarca, como fue el caso de Sepúlveda– en las que se observan no pocas repercusiones del movimiento comunero y sobre todo algunos silencios de mayor importancia.

Eulàlia Miralles

**La primera reescriptura de l'obra historiogràfica de Pujades:
del *Calamicleon* manuscrit (1604) a la *Corònica* impresa (1609)**

Cap a l'any 1604 Jeroni Pujades enllestia el seu *Calamicleon, ço és, història de les calamitats i glòries de nostra Catalunya i senyors d'aquella*; l'obra es conserva autògrafa. Anys més tard, el 1609 [1610], i després d'un tortuós recorregut de súpliques per aconseguir que el Consell de Cent en sufragués la publicació, la primigènia obra pujadiana era publicada a les premses de Jeroni Margarit, a Barcelona, amb el títol *Corònica universal del Principat de Catalunya*. El manuscrit de 1604, que no és el que l'autor devia portar a la impremta, mostra el procés de redacció (reescriptures, cancelacions, afegits, etc.) d'aquesta obra; d'altra banda, la versió impresa guarda un estadi posterior en què s'observen diferències remarcables. A partir d'aquestes dues versions, mirarem d'establir si els canvis entre l'una i l'altra responen a

¹ Véanse por ejemplo los trabajos de Pablo Fernández Albaladejo, «Materia de España y edificio de historiografía: algunas consideraciones sobre la década de 1540», y Richard L. Kagan, «Carlos V a través de sus cronistas: el movimiento comunero», en el volumen colectivo *En torno a las Comunidades de Castilla: actas del Congreso internacional «Poder, conflicto y revuelta en la España de Carlos I»*, 2002; Isidoro Castañeda Tordera, «La proyección de las Comunidades: memoria, represión y olvido», en *Castilla en llamas: la Mancha comunera*, Ciudad Real, 2008, p. 255-316, y en ese mismo volumen, Ramón Sánchez González, «La historiografía de las Comunidades», p. 15-32.

criteris personals o foren induïts per algun factor (suport institucional, accés a la impremta, etc.).

Fabien Montcher

From Political Fidelity to Political Criticism:

Discourses of Self-censorship and Historical Writing in the Hispanic Monarchy

This paper will explore how the references to self-censorship in historical works served historian's political criticism. In the Hispanic Monarchy, the genre of *relaciones de méritos y servicios* that the king's subjects gathered in order to access privileges was entangled with historical writing. Allusions to self-censorship illustrated the political fidelity of the protagonists of these relations. Historians often echoed the self-censored experiences of these protagonists in their work. By doing so historical writing became a collective enterprise, and historians considered the discourse of self-censorship as part of their historiographical method. Self-censorship came to be codified in the *ars historiae* and histories circulating within the Monarchy. Ultimately, historians gained a privileged access to self-censored information and began to use self-censorship as a discursive strategy that fostered either their political fidelity or criticism.

Antonio Urquizar

La arquitectura islámica en la escritura anticuaria española de los siglos XVI y XVII: identidad nacional y autocensura

El manuscrito original de *Las antigüedades de las ciudades de España* de Ambrosio de Morales (1575) contiene numerosas tachaduras y enmiendas en los párrafos que dedicaba a la descripción de la antigua mezquita de Córdoba. Estos cambios buscaban dos fines complementarios: por un lado corregían la valoración del edificio, por otro lado actuaban en la definición del origen musulmán del mismo. Justo antes de enviar su libro a imprenta, Morales decidió que era importante intervenir en él para cuidar especialmente las palabras que precisaban la interpretación de este edificio islámico. Durante los siglos XVI y XVII la caracterización de los monumentos islámicos fue un asunto problemático para la literatura anticuaria y en general para la escritura de historia en España. La calificación de estos edificios estuvo sujeta a numerosas tensiones en el contexto de la negociación de identidad nacional del que esta literatura formó parte. La arqueología de los restos islámicos estuvo en el centro del debate sobre los orígenes de la nación y del cristianismo en España. Las dudas y las correcciones de Morales son una buena muestra de ello. Sin la evidencia de las

modificaciones en el manuscrito, el tratamiento que otros historiadores otorgaron al asunto nos enseña igualmente la existencia de estas tensiones y de los límites que los mismos autores se autoimponían para el análisis de los restos islámicos. Esto es perceptible de manera especial en Córdoba, Sevilla y Granada, por ejemplo en Pedro Díaz de Ribas, Rodrigo Caro o Francisco Bermúdez de Pedraza entre otros muchos. En estos autores es posible adivinar la existencia de juegos de equilibrios, líneas rojas y pequeñas trampas que ellos mismos determinaban. Estos límites afectaban de manera solapada a distintos ámbitos: la alabanza de los monumentos del Islam debía medirse, y habitualmente tenía que compensarse con la continuación de los discursos sobre la pérdida de España y con la vituperación de los musulmanes; la reivindicación anticuaria de estos monumentos tenía igualmente que modificarse con argumentos de apropiación que permitieran cristianizarla para evitar la identificación con el Islam; y finalmente los resultados del trabajo de análisis arqueológico tenían que acomodarse a las tradiciones locales y a los intereses identitarios de la escritura de historia.